

Gábrity Molnár Irén: A vajdasági magyarok és az EU

Abstract

Hungarians in Vojvodina are totally aware of their history and thank to their values they represent a European nation. Particularly since the home-land, Hungary is member of the EU, Hungarians in Vojvodina are in a status of waiting. The emigrational willingness of Hungarians in Vojvodina seems to be extreme: the majority of them wish to stay in Serbia, namely in Vojvodina, but there are some who wish to travel to other continents. It is supposable that those who are to remain in Vojvodina are looking forward to becoming an EU member, while those who do not find EU membership to result in economic, social advancement are still considering emigration.

1. Bevezetés

A vajdasági magyarok immár kilencven éve élnek Európában, a magyar államon kívül a délszlávok államainak különböző formációjában. Ez idő alatt az idősebbek legalább hat-hét államban éltek már, anélkül, hogy elköltöztek volna szülőföldjükről, hiszen a fejük felett néhányszor új államok és határok vonultak el. Viszonylag sokan vannak azok is, akik nem maradtak otthon, hanem elvándoroltak, ugyanis önszántukból, vagy kényszerhatás alatt választottak új hazát, vagy átmeneti munka- és tartózkodáshelyet új európai vagy távoli kontinensek országaiban. A vajdasági magyarok tisztában vannak azzal, hogy történelmüknek, értékviláguknak köszönve európai nemzetet képviselnek. Különösen amióta Magyarország EU-tag, a kívül rekedtek várakozási állapotban vannak. A vajdasági magyarok elköltözési hajlama szélsőségeket mutat: legtöbben legszívesebben továbbra is Szerbiában, Vajdaságon belül maradna, de utánuk következnek azok, akik távoli kontinensekre vágyanak. Feltételezhető, hogy azok, akik szülőföldjükön maradnának, igencsak várják a Szerbia EU-csatlakozását, míg azok, akik számára ez nem hoz biztató reményeket (gazdasági és társadalmi fejlődést) továbbra is az emigráció foglalkoztatja.

2. A migrációs hajlam az elmúlt fél évszázadban

A Tito Jugoszláviában 1961-től, a külpolitikai nyitás során, megkezdődött a lakosság elvándorlásának folyamata külföldre. A hatvanas és hetvenes években a lakosság nemtől, kortól és szakképzettségtől függően saját maga döntött az emigráció mellett. Legtöbb férfi és fiatal munkanélküli indult külföldre. Napjainkban a befogadó ország szabja meg, hogy ki vándorolhat be (iskolavégzettség, szakma, életkora, státusa/megélhetési garancia, nyelvtudás alapján).

Az eddigi empirikus kutatások¹ sorra azt mutatják, hogy a vajdasági magyarok EU csatlakozási hajlam viszonylag azért magas, mert egyrészt, fél évszázada folyamatos az emigrációs hajlamuk, így legtöbbszörüknek megvannak a szoros külföldi kapcsolataik, másrészt, nem érzik magukat sem gazdasági, sem pedig politikai szempontból biztonságban, Szer-

^{*} Az Újvidéki Egyetem Közgazdaságtudományi Karának, Magyar nyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka) rendes tanára.

biában. A fél évszázados szerbiai elvándorlási jelenség fő okozói, a folyamatos társadalmi szerkezetváltás, a tranzíció veszteségeinek és a munkanélküliek esélykeresése. A nehezedő gazdasági-jövedelmi helyzet a széteső Jugoszláviában migrációs taszítást okozott (krízisek, délszláv háború). A fiatal szakemberekre jellemző a karrierépítés keresése („agyelszívás”). A mai imigránsok főleg szakemberek (informatikus, márnök, innovátor, programozó, mikrobiológus, medicus, művész, sportoló), idegen nyelvet tudók, kezdő tőkével rendelkezők. Évtizedes tapasztalat szerint kb. 78%-ban a délszláv területek kivándorlóinak a célországa elsősorban, az európai államok (Németország, Ausztria, Svájc és Franciaország); majd a tengeren túli kontinensek (kb. 22% USA, Kanada, Ausztrália).

2.1. Migrációs hullámok a vajdasági magyarok körében

A korábbi időszakok kivándorlási hullámairól tudjuk,² hogy a két világháború között, az 1918–24-es időszakban 45 000 magyar értelmiségit, közigazgatási alkalmazottat, birtokost és tőkést utasítottak ki az országból, 1921–29 között 14 442-en vándoroltak ki Amerikába. Itthon maradt a földnélküli magyar paraszt (a magyarok 44%-a), ők lettek az idénymunkások, kubikosok, napszámosok és cselédek. A Titói korszak idején szegény falvakból több ezer magyar költözött be városba, még Belgrádba is (a fővárosban 30 000 magyar élt). A munkakeresés során a vajdasági magyarok bányákba, turistaközpontokba is eljutottak. Az értelmiség egy része csakis az ország déli részein kapott állást. Az 1920 és 1941 közötti földreform keretében százezer szerb parasztcsaládot telepítettek Vajdaságba (családonként 5 ha-t kaptak, persze a magyar földbirtokosok elkobzott földjeit is). A 2. világháború után Jugoszláviából mintegy harmincezer magyar elköltözött. Ennek oka nem csak az új rezsimmel való nem szimpatizálás volt, hanem a kivégzések is (becsült adatok szerint húszezer, mások szerint még több, vérbosszú áldozata lett, köztük ártatlanok is).

A vándorlók általában, a távolmaradásuk szerint csoportosíthatók:

a) Térségen belüli lakhelyváltoztatók (az országban, vagy Vajdaságban)

Ebbe a csoportba tartoznak például a térségrendezés/építés (a folyószabályozások és más állami vállalkozások, földmunkák, iparosítás) következményeképpen költözők, lakosok, vagyis főleg a városba ingázók. Periodikus, de tartós ingázás/távollétet jelentett a gazdasági okok miatt időszakosan távolmaradók (ide sorolhatók az építkezésen dolgozó, kéthetente-havonta hazautazók) migrációja. Ezen kívül a régióban megfigyelhető a Bánságból, Bácskába költöző magyarok többszöri hulláma.

b) A gazdasági emigrálók, akik külföldre költöztek (1960–1990)

Nagyszámú volt, sőt ma is viszonylag sok az a nyugatra irányuló munkavállalók száma. A hatvanas évektől, államilag szervezett volt a vendégmunkások kiköltöztetése. Ők voltak a munkanélküliek, a félig szakképzett egyének, majd később távoztak a magasan szakképzett fiatalok is. Ők egész évben külföldön dolgoznak, csak ünnepekre térnek haza. A szerbiai magyar emigrációs veszteség így vázolható:

- 1944–45-ben, a 2. világháború után Jugoszláviából harmincezer magyar költözött el és kb. húszezer vérbosszú áldozata lett.
- 1948–1991 között 69 193 fő ment külföldre (ebből: 1965–1970 között 16 627, a 1980-as években 25 228).

c) A „délszláv egzodusz” idején, a 90-es években, a balkáni háború ideje alatt, egyrészt a katonai besorozás előli menekülők, másrészt a tönkrement állami vállalatok „technológiai feleslege” igyekszik külföldre. Akkoriban kb. 50 000 magyar kelt útra. Legtöbben a szabadkai, újvidéki, topolyai, zombori és adai községekből mentek el (munkavállalók és családtagjaik). Képzettségük gyakorlatilag azonos, vagy még jobb is az átlag lakosság képzettségével.

Egyes elköltözött családok sorsának követekekor gyakran bebizonyosodott, hogy az idegenben az integrálódás helyett önszerveződést, bezárkózást választották. A magyar államban például meghatározó volt a számukra a korábban kiköltözött rokonok, esetleg a magyarországi ismerősök segítségnyújtása. Az első hullámokban elköltözők, ha már feltalálták magukat, segítik az új áttelepülni vágyókat.³

Külön figyelmet érdemelnek a vajdasági kivándorló típusok a délszláv háború idején. Köztük vannak a következő érdekek miatt elvándorolt rétegek:

- A vajdaságiak (a polgárháborút megelőző időszakban – 1989–91) első hulláma nem menekültek voltak. Rájuk a kivándorló vendégmunkás kifejezés felel meg, vagy az átmenetileg külföldön munkát vállaló.
- A háború elején, a hiperinfláció idején (1992–93) kilépő vállalkozók alapítják meg a később helyzeti előnnyel (tőkével) rendelkező vállalatokat, kft.-ket, bt.-ket. Legtöbbször a hiánypótló szolgáltatásokat vállalják, illetve tercier szektorban találnak megfelelő talajra, főleg a Dél-alföldi régióban.
- A polgárháború veszélye elől menekülők (1992–95) már kevés tőkével, inkább az otthoni kapcsolatokra támaszkodva jutnak át a határon és lelnek munkahelyre (feke-tézők). Az otthonhagyott ingatlant csak ritkán értékesítik, így a visszatérés lehetősége számukra még nyitott. A szezonális, „jól fizető” munkákat választják.

Az 1998–2002-es időszakban, éves szinten átlagosan 5–600 magyar hagyta el az országot. A következő táblázat mutatja hogy legtöbbször az anyaországba, majd a többi európai államokba igyekeztek, de sokakat segítettek a korábban Kanadába vándorló rokonok is.

1. táblázat. A délvidéki magyarság elvándorlási célországai (1998–2002)

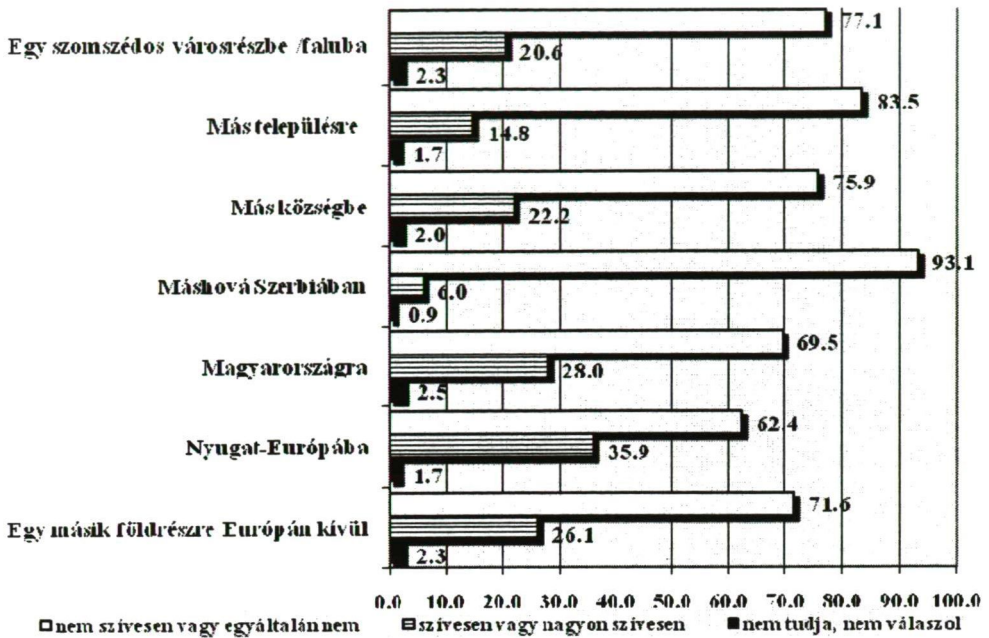
Célország	Külföldön való tartózkodás ideje szerint		
	1–4 év	5–9 év	10–14 év
Összesen	2 169 fő	2 391 fő	2 475 fő
Magyarország	1 440 fő	1 558 fő	1 049 fő
Németország	258 fő	304 fő	728 fő
Ausztria	63 fő	116 fő	262 fő
Kanada	101 fő	141 fő	88 fő
Svájc	20 fő	51 fő	100 fő

Forrás: Szerbiai nemzetiségi mozaik, p. 348.

2.2. Migrációs hajlam a magyarok körében ma – empirikus kutatáseredmények másodelemzése

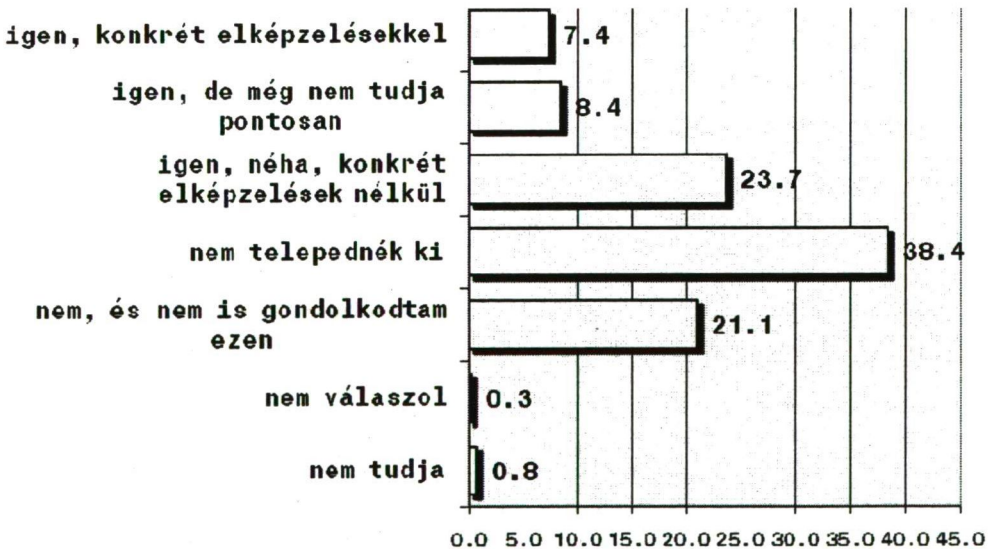
A kilencvenes években a háború közelsége és a *háborús veszélyeztetettség* következtében, az akkori Jugoszlávia területén a migráció nagymértékben megváltoztatta a lakosság nemzetiségi és szociális összetételét. A magyarok többsége nem érezte szükségét, hogy részt vegyen a délszláv viszály bármely formájában. A huszadik század végén a *bombázások* előzményei és következményei (elszegényedés, gazdasági bizonytalanság) betetézték a tömeges emigrációt. Amikor az európai országokat ellepték a menekültek és a vendégmunkások, emigránsaink nemigen válogattak, oda mentek, ahol befogadták őket: Kanadába, Új-Zélandra vagy éppen Ausztráliába. A vajdasági magyarok a gazdasági erőnlét sorvadásával, a megélhetési nehézségekkel párhuzamosan növekedett az elvándorlási készség, hiszen ebben a helyzetben nem tudott már hatni a marasztaló, érzelmi típusú vagy kulturális alapú nemzettudat.

2007-ben a Kárpát-panel kutatás⁴ során megkérdeztük a vajdasági felnőtt magyar lakoságot az elvándorlási szándékáról a válaszok így alakultak:⁵

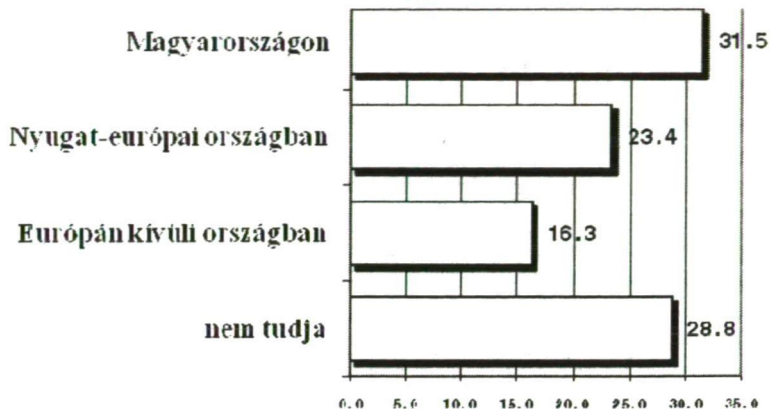
1. ábra. Gondolja el, ha elköltözés által javíthatná élet- és munkakörülményeit, mennyire szívesen lenne hajlandó elköltözni Innen...? (százalékok)

A vajdasági magyarok elköltözési hajlama majdhogynem szélsőségeket mutat: legtöb-
ben legszívesebben csak Szerbián/Vajdaságon belül a szomszéd településre vagy községbe
költöznének. Utánuk következnek azok, akik messzi kontinense vágynak.

2. ábra. Gondolt-e már arra, hogy kitelepedjen külföldre? (N=380)

A válaszadók $38,4 + 21,1 =$ vagyis majdnem 60%-a nem telepedne külföldre. Majdnem
 $\frac{1}{4}$ -e konkrét elképzelések nélkül gondol erre és csak kb. 15% gondolkodik kivándorlásról.

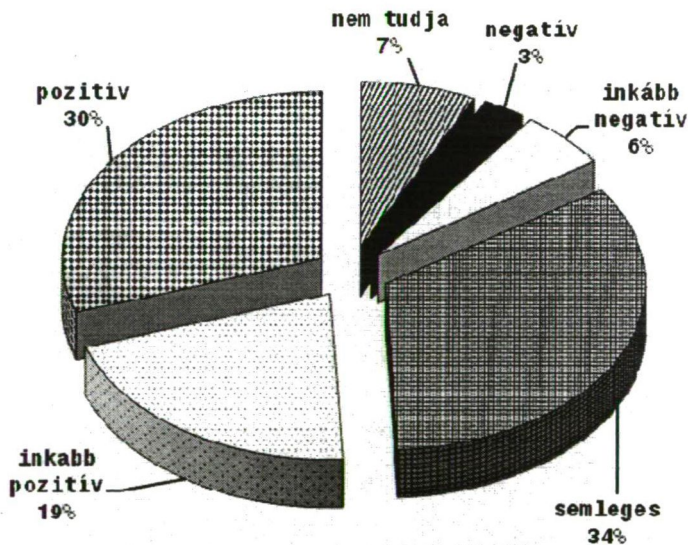

3. ábra. Amennyiben végleg kivándorolna, hol telepedne le legszívesebben? (N=337) (százalékban)

A külföldön végleg leteleplők 31,5%-a nem túl messzire, az anyaországba menne, majd sokan nem tudnak országot választani. A válaszadók 23,4%-a menne más európai államba és 16% még távolabbra.

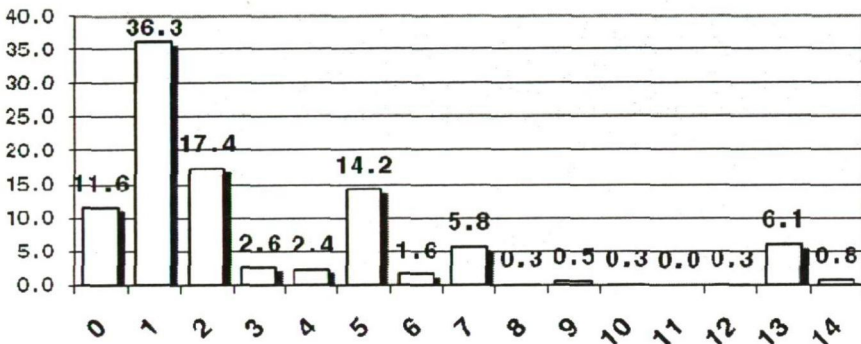
3. Az EU csatlakozás a vajdasági magyarok reményesége⁶

Ma a vajdaságiak zöme nem tudja pontosan mit fog jelenteni számára az EU csatlakozás. A vélemény arról, hogy a csatlakozási szándék jó vagy rossz, a válaszadók 44%-a jónak tartja, 31%, se jónak se rossznak, 10% gondolja úgy hogy ez rossz lesz és 15% nem tudja.

4. ábra. Általánosan, milyen véleménye van az Európáról?

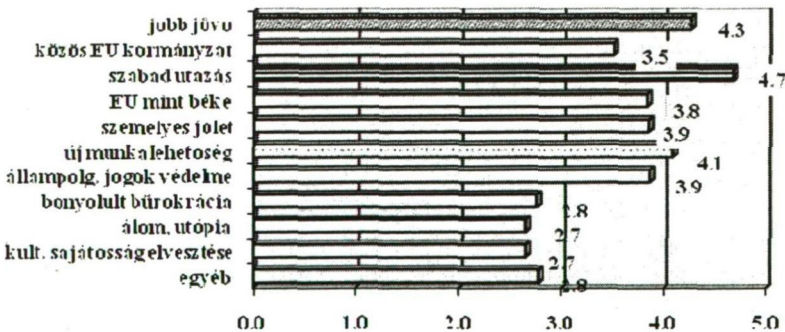
A vajdasági magyarság az Európa Unióhoz elsősorban a következő fogalmakat társítja: első helyen van a béke (36,3%), ami érthető módon a Szerbiában élők régi vágya; második helyen van a gazdasági jólét fogalma (17,4%), majd a vízummentes, szabad utazás, tanulás és munka Európában (14,2%). Ezen kívül a válaszadók kb. 6%-nak fontos még az utazási lehetőségek kibővülése és az egységes pénznem (hiszen ma is sokan spórolnak Euróban). A tanulási lehetőség bárhol az EU területén a válaszadók 59,7%-ának lenne fontos. Meglepően nagy azoknak válaszoknak a száma, amelyek (valószínűleg téves információk alapján) az orvosi ellátás és a szociális szervezetek szolgáltatásaihoz való szabad hozzáférést várja az Uniótól (38,2%). Ebből látszik, hogy mélyponton van Szerbiában az egészségügyi ellátás. A szavazati jogok körüli változások nem igen érdeklik a vajdasági magyarokat.

5. ábra. Milyen fogalmakat társít első, másod és harmad sorban az Európai Unióhoz?

1. Béke; 2. Gazdasági jólét; 3. Demokrácia; 4. Szociális biztonság;
5. Szabad utazás, tanulás és munka bárhol az EU területén; 6. Kulturális változatosság;
7. Euró – egységes pénznem; 8. Munkanélküliség; 9. Bürokrácia;
10. Kulturális identitásunk elvesztése; 11. Magasabb bűnözés;
12. Nem kielégítő ellenőrzés a külső határoknál; 13. Utazási lehetőségek kibővülése;
14. Európai politikai közösség

A vajdaságiak számára ma az Európa Unió csatlakozás reménye elsősorban, vízummentességet jelent, szabad utazást, amiben már a hatvanas évektől a kilencvenes évek elejéig részük volt. Az utazás szerintük a munkalehetőséget, jobb jövőteremtés lehetőségét hoz magával.

6. ábra. Az alábbi kijelentések mennyire fejezik ki azt, amit Ön számára az EU jelent? (Válaszok átlagjegye egy ötfokú skálán, ahol: 1 - egyáltalán nem, 2 - inkább nem, 3 - igen is meg nem is, 4 - inkább igen, 5 - teljes mértékben)

A vajdaságiak egy másik ötfokú skálán nyilatkozhattak arról, hogy mit jelentene számukra a csatlakozás. Legtöbbször a szabad utazást említik (4,7 átlagjeggyel), majd a jobb jövőt (4,3), új munkalehetőségeket (4,1), állampolgári jogvédelmet és személyes védelmet is (3,9), békét (3,8), közös EU kormányzatot (3,5).

2. táblázat. Az alábbi kijelentések közül melyik jelenti inkább, hogy: „az Európai Uniónak a polgára lenni”? (első említések aránya)

Kijelentés	Említi
1. Az EU-s tagállamok közti szabad átjárhatóság	72.1
2. Szabad munkavállalás joga bármelyik Európa-uniós tagállamban	68.2
3. Tanulási lehetőség bárhol az Európa területén	59.7
4. Az orvosi ellátás és a szociális szolgáltatáshoz való szabad hozzáférés	38.2
5. Szavazati jog a helyi választásokon abban a tagországban, amelyben élsz, akkor is, ha ez nem azonos a szülőhazáddal	15.3
6. Szavazati jog az európai parlamenti választásokon abban a tagországban, amelyben élsz, akkor is, ha ez nem azonos a szülő hazával	8.9
7. Szavazati jog az országos választásokon azokban a tagországban, amelyben élsz, akkor is, ha ez nem azonos a szülőhazáddal	7.9
8. Egyik sem az előzők közül	2.4

Arra a kérdésre, hogy mit jelent az Európai Uniónak a polgára lenni, legtöbbször (72,1%) az EU-s tagállamok közti szabad átjárhatóságot említik, de a válaszadók nagy többsége a szabad munkavállalás jogát említi bármelyik európai uniós tagállamban (68,2%). A tanulási lehetőség bárhol az EU területén a válaszadók 59,7%-ának lenne fontos. Meglepően nagy azoknak válaszoknak a száma, amelyek (valószínűleg téves információk alapján) az orvosi ellátás és a szociális szervezetek szolgáltatásaihoz való szabad hozzáférést várja Európától (38,2%). Ebből látszik, hogy mélyponton van Szerbiában az egészségügyi ellátás. A szavazati jogok körüli változások nem igen érdeklik a vajdasági magyarokat.

Összegzés

A Vajdaságban élő lakosság, köztük a magyarok is *EU csatlakozási hajlandóságukat a régióban és az országban érvényesülő megélhetési esélyekhez kötik*. Történelmi tevékenységükben és sorsuk építésében a *térségben élő magyarok Vajdasághoz kötődnek legerősebben*; munkájuk, mozgásterük a kistérségekhez kapcsolódik, még akkor is, amikor a térség megélésében a közösség viszonylag nagy része bezártnak és esélytelennek érzi a területet, ahol él.

A folyamatos emigráció a magyar közösségben sokszoros kárt okozott. Elemezhető az anyagi veszteség (tőkeelvonás, visszatéríthetetlen képzések/oktatás); majd az emberi veszteség (fiatal férhihiány); a szakemberhiány, demográfiai deformáció: lakosságfogyás (falvak elnéptelenedése), gyengülő vitalitás, a természetes szaporulat esése, házasságkötés csökkenése.

A fél évszázados szerbiai elvándorlási jelenség fő okozói nem igen változtak. A folyamatos társadalmi szerkezetváltás, a munkanélküliség, a nehezedő hazai gazdasági-jövedelmi helyzet migrációs taszítást okozott, amit csak betetőzött a délszláv háború. A külföldi munkavállalás motívumai és az Európához csatlakozás igénye ugyanazokból az okokból ered: létfenntartási gondok, munkanélküliség; karrier-alternatívák közötti választás hiánya; a veszélyeztetettség, bezártság érzése a 90-es években; a diaszpóra vonzás, kapcsolatok és pszichológiai tényezők. A Szerb állam demokratizálódásával és Európa-barát politikájával lehet, hogy lassítani tudja, de már megállítani nem a vajdasági magyarok emigrációs hajlamát.

Jegyzetek

- ¹ Lásd bővebben: *Gábrityné Dr. Molnár Irén: A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei tanulmányban*; In: *Fészekhagyó Vajdaságiak*, mtt könyvtár 4. Szerk.: Gábrityné dr. Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001. 115–161. oldal
- ² Lásd bővebben: *Mirmics Károly: Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak*, In: *Fészekhagyó Vajdaságiak*, mtt könyvtár 4. Szerk.: Gábrityné dr. Molnár Irén és Mirmics Zsuzsa, Kiadó: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001. 9–76 oldal.
- ³ A már letelepült rokonok vagy ismerősök, avagy ahogy őket elnevezik: a „magyar” barátok, gyakorlatilag az integrálódás kritikus szakaszán segítik át a friss kivándorlókat. Leggyakrabban a „földiek” támogatására számíthatnak az újoncok. A magyarországi átlagember a vajdaságból érkező bevándorlókat vagy vendégmunkásokat a „jugó” gyűjtőfogalommal látja el.
- ⁴ A Kárpát-panel *empirikus-szociológiai kutatás 2007*; Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Budapest) koordinálásával az anyaországban és a határon túli magyarok identitáskutatását, helyzetének elemzését vállalta. A vajdasági empirikus terepmunkát a Magyarságkutató Tudományos Társaság végezte (Szabadka) 380 fős mintán; az adatfeldolgozást, gyorsjelentést és a tanulmányok írását Gábrity Molnár Irén és Rác Livia végezték. 2007–2008.
- ⁵ Lásd: *Gábrity Molnár Irén, Rác Livia: Vajdaság (Szerbia)*, In: *KÁRPÁT PANEL 2007, A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*, Gyorsjelentés, Szerk.: Papp Z. Attila, Veres Valér. Kiadó: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Budapest), 2007. 120–184. oldal.
- ⁶ Uo.